

کاربرد آموزش تاریخ در آموزش مفهوم توسعه پایدار

علیرضا احمدی^۱ علی ساوری^۲

تاریخ ارسال: ۱۳۹۹-۱۲-۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹-۱۲-۲۳

چکیده

آموزش توسعه پایدار از مهمترین شاخصه‌هایی است که امروزه برای نیل جوامع به توسعه پایدار، مورد توجه قرار گرفته است. با عنایت به این نکته که برنامه درسی جداگانه‌ای جهت آموزش توسعه پایدار در مدارس در نظر نگرفته شده است، می‌توان به آموزش توسعه پایدار از طریق سایر رشته‌های درسی امید داشت. یکی از این رشته‌ها، رشته درسی آموزش تاریخ می‌باشد که در پژوهش حاضر سعی شده است با روشی توصیفی-تحلیلی و با کاربری اسناد کتابخانه‌ای، کاربرد آن در آموزش مفهوم توسعه پایدار، تبیین گردد و نیز ویژگی‌های یک رشته درسی مطلوب آموزش تاریخ در جهت آموزش توسعه پایدار مشخص شوند. پس از بحث و بررسی، این نتیجه به دست آمد که آموزش تاریخ با کارکردهای انسان‌شناسی، امکان درک وضع موجود و امکان پیش بینی آینده را با کاربری قوانین تاریخی، در آموزش توسعه پایدار میسر می‌سازد. همچنین ویژگی‌های برنامه درسی مطلوب، پرداختن به آموزش تاریخ محلی، عدم غفلت از تاریخ نزدیک و تربیت معلمان تاریخ که آشنا به مفهوم توسعه پایدار باشند، می‌تواند اثربخشی آموزش تاریخ را در راستای آموزش توسعه پایدار، افزایش دهد.

واژگان کلیدی: تاریخ، آموزش تاریخ، توسعه پایدار، آموزش توسعه پایدار

^۱ - دانشجوی کارشناسی رشته آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی البرز aa0656553@gmail.com

^۲ - دانشجوی کارشناسی رشته آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی البرز mohammadsavari142@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

انسان در بستر محیط زاده می‌شود و در طول تاریخ برای رفع نیازهای زیستی‌اش با محیط پیرامون خود، ارتباط برقرار می‌کند. روابط انسان با محیط اطرافش در دوره‌های تاریخی مختلف، متفاوت بوده است. انسان در ابتدای حیاتش رفتاری محتاطانه با طبیعت داشته؛ زیرا همواره این‌گونه می‌پنداشت که بر ابعاد وسیع و گسترده طبیعت، نفوذ چندانی ندارد اما از قرن هجدهم میلادی، با بروز عواملی چون تشدید و گسترش کشاورزی و انفجار جمعیت، روند تغییر و تحولات سرعت زیادی به خود گرفت. ناگهان انسان‌های بیشماری به ابزار و وسایل پیشرفته‌تر و ارتقایابنده‌تر برای ارضای حس جاه‌طلبی‌ها و بلند پروازی‌ها و سلطه بر نیروهای قدرتمند طبیعت و تولید انبوه، مجهز شدند (محلاتی، ۱۳۷۶: ۳).

از آن دوره تا کنون، انسان به بهره‌کشی از محیط پیرامونش پرداخته است که بحران‌های زیست محیطی امروز جهان مانند گرمایش جهانی هوا، تغییر اقلیم، آلودگی آب‌ها، کمبود و فقر منابع غذایی و خشکسالی‌های طولانی از جمله آن است؛ بنابراین ضروری است که برنامه‌ای جهت تنظیم منطقی رابطه انسان و محیط زیست به کار گرفته شود؛ همچنین ضروری است که این برنامه‌ریزی، ارتباط میان انسان و محیط زیست را به طور ریشه‌ای مورد بررسی قرار دهد و راهکارهای مناسبی برای برقراری ارتباط بهتر انسان و محیط زیست را ارائه کند؛ چرا که تجربه سالیان گذشته جهان در برخورد با محیط زیست، نشانگر این است که راهکارهای غیرسیستماتیک و مقطعی نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای جامعه بشری برای حفظ محیط زیست باشند (پوراحمد، ۱۳۹۳: ۱۱۶). در این راستا مفهوم توسعه پایدار^۳ در جهان مطرح شده است.

توسعه پایدار، توسعه‌ای است که نیازهای نسل کنونی را بدون به خطر انداختن توانایی‌های نسل‌های آینده در برآورده کردن نیازهایشان رفع می‌کند (حجاریب، ۱۳۹۶: ۱۰۸). در واقع توسعه پایدار بر پایه هوشیاری انسان نسبت به خود و نیز نسبت به منابع طبیعی کره زمین استوار است و خواهان یک سبک زندگی پایدار برای همه انسان‌هاست و مخالف مصرف بیش از حد و اتلاف منابع و بی‌توجهی به نسل‌های آینده و قطع پیوند و رابطه با گذشته است (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۴: ۸).

با توجه به اهمیت مفهوم توسعه پایدار، در دهه‌های اخیر، اقدامات قابل توجهی در راستای نزدیک کردن دو واژه آموزش و محیط زیست صورت پذیرفته است و این نظریه مطرح است که می‌توان در مکان‌های آموزشی مفاهیم نوظهوری چون توسعه پایدار را به گونه‌ای مستقیم و یا غیر مستقیم مطرح کرد (احمدی، ۱۳۹۹: ۴). اهمیت آموزش در خصوص توسعه پایدار چنان زیاد است که در سند دستورالعمل شماره ۲۱ کنفرانس محیط زیست و توسعه سازمان ملل، که در سال ۱۹۹۲ در ریو برگزار شد، فصل ۳۶ این سند به طور ویژه‌ای در رابطه با ارتقا و بهبود آموزش، آگاهی عمومی و آموزش پرداخته است (گاف و اسکات، ۱۳۸۹: ۱۲۶). این مسئله به طور فزاینده‌ای مورد توجه بوده است به گونه‌ای که مجمع عمومی سازمان ملل در دسامبر ۲۰۰۲ عنوان آموزش برای توسعه پایدار را برای این دهه برگزیدند (کریمی و عنایتی، ۱۳۹۱: ۲). با توجه به اینکه رشته درسی مجزایی جهت آموزش توسعه پایدار در برنامه‌های درسی طراحی و تهیه نشده است، می‌توان به آموزش توسعه پایدار از طریق سایر رشته‌های درسی پرداخت و از توانمندی‌های آن رشته بهره برد. در این بین رشته درسی آموزش تاریخ، جایگاه به خصوصی دارد. تاریخ، عبارت است از سرگذشت زندگی اجتماعی انسان که شامل گذشته و حال جوامع انسانی است و با تحولات و تغییرات کیفی و کمی هماهنگ است؛ همچنین ظهور مکاتب مختلف در فلسفه تاریخ، حاصل تلاش متفکران این علم برای تبدیل آن به دانشی موثر در زندگی اجتماعی می‌باشد (رنجبر و کشاورز، ۱۳۹۲: ۲). بنابراین می‌توان به آموزش تاریخ به عنوان ابزاری کارآمد در راستای آموزش توسعه پایدار نگاه کرد. پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر می‌باشد:

3. Sustainable Development

- آموزش تاریخ چه کاربردی در آموزش مفهوم توسعه پایدار دارد؟
- ویژگی‌های رشته درسی مطلوب آموزش تاریخ جهت آموزش توسعه پایدار، شامل چه مواردی است؟

پیشینه پژوهش

موسایی و احمدزاده (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان *آموزش توسعه ای و توسعه پایدار* چنین نتیجه گرفتند که سرمایه گذاری در آموزش توسعه ای و تولید انسان‌هایی با شاخصه‌های علم‌گرا، تغییرپذیر، سیستمی و... می‌تواند فرآیند توسعه را در تمامی ابعاد جامعه، گسترش دهد.

رضایی و شبیری (۱۳۹۳)، در پژوهش خود، پس از بررسی وضعیت آموزش برای توسعه پایدار در چهار بخش قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، راهبردهای مناسب را جهت آموزش توسعه پایدار تبیین کردند و معتقدند آموزش برای توسعه پایدار باید به روش برنامه ریزی راهبردی صورت گیرد.

احمدی و دیگران (۱۳۹۴)، در مقاله *نقش آموزش در توسعه پایدار و آموزش توسعه‌ای* به این نتیجه رسیدند که طراحی نظام آموزشی مناسب، پیش شرط اصلی توسعه‌یافتگی کشورها و حرکت در مسیر کشورهای جهان اول خواهد بود.

محمدی‌پور زرنندی و طباطبایی مزدآبادی (۱۳۹۴)، در نتیجه پژوهش خود چنین گزارش می‌کنند که طراحی مفهوم آموزش بر توسعه پایدار، توسط سازمان‌هایی همچون یونسکو در حد مطلوبی صورت گرفته است؛ با این وجود در پایان دهه آموزش برای توسعه پایدار، همچنان در این عرصه در کشورهای در حال توسعه، معضلاتی وجود دارد.

رضایی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی میزان توجه به مؤلفه آموزش برای توسعه پایدار در برنامه ریزی علوم اجتماعی پرداخته و چنین نتیجه گرفته اند که در این برنامه درسی به مؤلفه‌های آموزش برای توسعه پایدار به صورت یکنواخت پرداخته نشده است و بسیاری از مؤلفه‌ها، فراوانی ندارند.

تاکنون پژوهشی با موضوع کاربرد آموزش تاریخ در آموزش توسعه پایدار یا موضوعات کاملاً مشابه انجام نشده است و تنها رنجبر و کشاورز (۱۳۹۲)، در مقاله *رویکرد تربیتی تاریخ و تعامل با نظام تعلیم و تربیت*، به تعاملات آموزش تاریخ و نظام تعلیم و تربیت پرداخته اند و به این نتیجه رسیده‌اند که مطالعه تاریخ، همواره با دیگر مطالعات اجتماعی همراه است و نمی‌توان موضوعات آنها را جدا از سیر و روند جوامع دیگر انسانی بررسی کرد.

بنابراین موضوع پژوهش حاضر در نوع خود بدیع بوده و می‌تواند خلأ موجود را پوشش دهد و مورد استفاده دست اندرکاران تعلیم و تربیت و به خصوص صاحب‌نظران حوزه آموزش تاریخ قرار بگیرد.

توسعه پایدار

واژه توسعه پایدار به معنی اداره و بهره‌برداری صحیح و کارا از منابع پایه، طبیعی مالی و نیروی انسانی برای دستیابی به الگوی مصرف مطلوب است که با این کار جهت امکانات فنی و ساختار تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل امروز و آینده و به گونه رضایت بخش و مستمر امکان پذیر می‌شود (زیاری، ۱۳۹۴: ۲۰). مهرآرا و دیگران (۱۳۹۷)، توسعه پایدار را رویکرد جامعی می‌دانند که به ارتقای توسعه با روش‌هایی اقدام می‌کند که به محیط زیست، ضربه ای وارد نشود یا منابع طبیعی را ضایع نکند و نیز در آینده در دسترس باشد. گرچه تاکنون تعاریف متعددی از توسعه پایدار ارائه شده است با این حال توسعه پایدار در ساده ترین تعریف آن عبارت است از آن توسعه ای که نیاز های نسل فعلی را بدون ایجاد مشکل در توانایی های نسل های آینده، جهت دستیابی به نیازهای خود تأمین می‌کند (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۲۴).

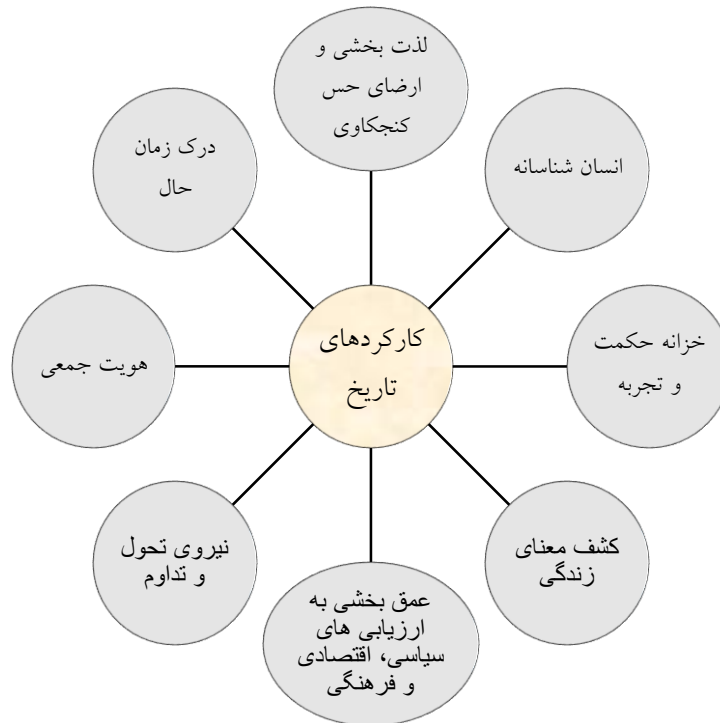
توسعه پایدار از سه نقطه نظر کلی، مورد امعان نظر قرار گرفته است:

- اقتصادی: سیستم اقتصادی پایدار می‌بایست از عهده تولید و تامین کالاها و خدمات در طول زمان برآید به گونه‌ای که سطوح با قابلیت مدیریت دولت و نیز با حداقل بدهی‌های خارجی حفظ شود و همچنین از برهم خوردن توازن بخشی که به نابودی کشاورزی و یا تولید صنعتی منجر می‌گردد، خودداری شود.
  - محیطی: سیستم پایدار باید بتواند منابع پایه را به صورت تثبیت شده حفاظت نمایند، بهره برداری بیش از حد از منابع تجدید شونده و یا ایجاد فشار بر کارکردهای طبیعی پرهیز نماید و نیز منابع غیر قابل تجدید را به اندازه ای مورد بهره برداری قرار دهد که با سرمایه‌گذاری موجود، قابل تجدید باشد
  - اجتماعی: یک سیستم پایداری اجتماعی باید به تامین همگانی خدمات اجتماعی از جمله: بهداشت و آموزش همگانی اقدام کند (ام‌هریس، ۱۳۸۳: ۴۳). بنابراین می‌توان چنین ابراز داشت که بخشی از اهمیت توسعه پایدار به جامعیت و چند بعدی بودن آن بر می‌گردد و این در تمامی جوانب زندگی جوامع انسانی تاثیر گذار است.
- نکته قابل توجه در خصوص توسعه پایدار، ضرورت آموزش توسعه پایدار به نسل‌ها می‌باشد. در حقیقت بدون وجود آموزشی مناسب و فراگیر، یا توسعه ایجاد نمی‌گردد و یا در صورت ایجاد، بسیار ناپایدار خواهد بود و تنها آن آموزشی، مناسب خواهد بود که بتواند ایجاد جهانی امن و سالم را تضمین کند و توأم با ایجاد پیشرفت‌های عظیم علمی اجتماعی و صنعتی، مدارا و همکاری‌های بین‌المللی را در راستای رسیدن به توسعه پایدار جهانی تشویق کند (دانایی، ۱۳۸۴: ۱۵).

تاریخ:

تاریخ در لغت به معنای تعیین زمان رویدادهاست این واژه، نخستین بار در منابع قرن دوم هجری قمری دیده شده و کاربرد آن از قرن سوم هجری رایج شده است (ماهنامه سوره، ۱۳۹۰: ۳۱۱). هدف دانش تاریخ در درجه اول، کشف واقعیت‌های گذشته و یا بازسازی آنها می‌باشد که براساس داده‌ها، ابزار و امکانات موجود صورت می‌گیرد (واسعی، ۱۳۸۸: ۸). امروزه، اهمیت دانش تاریخ بر کسی پوشیده نیست. آشنایی با تاریخ، آدمی را از فریب‌های حقارت‌آمیز و بسیاری از دلخوشی‌های عبث و نسنجیده بازمی‌دارد و نگرش انسان را چنان عمیق می‌کند که در ورای حوادث و وقایع که چشم عادی انسان را یارای بینایی آن نیست، نیز نفوذ کرده تا بتواند زندگی کوتاه خود را با زندگی گذشتگان پیوند زده و آن را سرشار از معنی سازد (موسوی سیانی، ۱۳۹۴: ۹).

شکل ۱. کارکرد های فردی و اجتماعی تاریخ

ترسیم: نگارندگان بر اساس یافته های موسوی سیانی (۱۳۹۴)

روش شناسی پژوهش:

روش پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و از نظر گردآوری اطلاعات بر شیوه پژوهش های کتابخانه ای و اسنادی می باشد. ابتدا با اطلاعاتی که از مطالعه منابع و اسناد به دست آمده اند، متغیرهای پژوهش توصیف و تشریح و ابعاد و شاخصه های آن تبیین شده است. سپس سعی شده تا با تحلیل مطالب و متون در دسترس، کاربردهای آموزش تاریخ در آموزش مفهوم توسعه پایدار به نسل ها مشخص گردند. در مرحله بعد، ویژگی های سیستم آموزشی مطلوب، جهت آموزش توسعه پایدار بیان گردیده و وضعیت موجود آموزش تاریخ در راستای آموزش توسعه پایدار نسبت به وضعیت مطلوب، مقایسه و ارزیابی شده است و نهایتاً راهکارهای پیشنهادی جهت تقویت توانمندی های آموزش تاریخ در راستای آموزش مفهوم توسعه پایدار ارائه شده اند.

بحث و بررسی

پاسخ به سوال اول: آموزش تاریخ، چه کاربردی در آموزش مفهوم توسعه پایدار دارد؟

۱. کارکرد انسان شناسانه تاریخ

یکی از اصول توسعه پایدار، کنارگذاشتن تصور ابرقدرت بودن انسان می باشد این تصور که ریشه در عروج تمدن و توانمندی تکنولوژیک انسان دارد، او را مالک و قادر محیط خود معرفی کرده؛ آنچنان که هر کاری را می تواند انجام دهد (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۹). این در حالی است که انسان و محیط، هر دو مخلوق خدا هستند و در طول تاریخ با یکدیگر روابط اکولوژیک داشته اند. در این میان عابدی سروستانی و دیگران (۱۳۸۶)، راهبرد خود بوم شناسی را با تاکید بر شناخت و صیانت نفس واقعی آدمی، ابزاری مناسب برای حفاظت از محیط زیست می دانند که دستاوردهایی را به همراه خواهد داشت؛ از جمله: خود بوم شناسی، این باور درونی را تقویت می کند که حفظ محیط زیست و بهره برداری مناسب و بهینه از آن باید در راستای خداشناسی و رفتار احترام آمیز با کل مخلوقات خداوند از جمله طبیعت

باشد و انسان به مثابه خلیفه و جانشین خدا بر روی زمین نیز باید خود را متّصف به صفات الهی نماید تا صیانت نفس واقعی، امکان پذیر گردد. در این راستا، تاریخ می تواند نقشی اساسی داشته باشد؛ چرا که برخی از مورخان و فیلسوفان فعالیت ها و کنش های جمعی و انفرادی انسان را در گذشته، مانند مخزنی می پندارند که می توان با مراجعه کردن به آن، پرده از ماهیت و طبیعت انسان برداشت از آن جمله می توان به هیوم اشاره کرد که معتقد بود با مطالعه تاریخ می توان پرده از راز عناصر اساسی سازنده طبیعت آدمی برداشت (موسوی سیانی، ۱۳۹۴: ۳ و ۴). بنابراین می توان ابراز داشت که آموزش و مطالعه تاریخ با آشکار کردن چهره و ماهیت حقیقی انسان می تواند او را از تفکر سلطه گری مطلق بر طبیعت و محیط زیست باز دارد و حقوق و وظایف انسان و طبیعت را نسبت به هم تبیین کند و از این طریق، یکی از اصول توسعه پایدار را محقق سازد.

۲. درک زمان حال و وضع موجود

نخستین گام برای رسیدن به وضع مطلوب (توسعه پایدار)، درک زمان حال یا همان شناخت وضع موجود (روابط انسان و محیط) است. در واقع بدون شناخت کافی از وضعیت موجود، حرکت به سمت وضع مطلوب امری دشوار خواهد بود. در خصوص موضوع مورد بحث ما، بحران های زیست محیطی و ضرورت حرکت به سمت توسعه پایدار، نیز ابتدا بایست درک جامع و کاملی از وضعیت محیطی و اقتصادی و اجتماعی جهان و نیز علل اصلی ایجاد مشکلات مذکور داشت. از طرفی فرآیندهایی که فرم ها یا چشم اندازهای کنونی را ایجاد کرده اند، در طول تاریخ، تکامل یافته اند و هر پدیده جغرافیایی که امروزه مشاهده می کنیم، دوره تحول و تکامل خود را در زمان های گذشته و تحت شرایط خاصی به انجام رسانده است (شکویی، ۱۳۹۱: ۹۹)؛ در این مقوله، فرآیندهای ایجاد کننده بحران های زیست محیطی نیز مستثنا از این قاعده نمی باشند. با توجه به این نکته، آموزش تاریخ، نقشی کلیدی را برای درک وضع موجود برعهده میگیرد. در واقع هدف دانش تاریخ، در درجه اول، کشف واقعیت های پیشین و نیز بازسازی آنها می باشد که براساس داده ها، ابزار و امکانات موجود عملی می گردد (واسعی، ۱۳۸۸: ۸). بنابراین در صورتی که فردی بخواهد در خصوص موجودیت زمان حال و ماهیت آن سؤال کند، تنها راه، جهت درک عمیق بافت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و فیزیکی زندگی خود، مراجعه به تاریخ است؛ چرا که عناصر زمان حال، نتیجه تداوم و گسست هایی است که در گذشته اتفاق افتاده است (موسوی سیانی، ۱۳۹۴: ۶). بنابراین با آموزش تاریخ به نسل ها، آشنایی با وضع موجود محیطی و فرآیندهای پدید آورنده آن، شناخته می شوند و زمینه و آمادگی مناسب، جهت تغییر وضع موجود و حرکت به سوی توسعه پایدار فراهم می گردد.

۳. آینده نگری و پیش بینی

با توجه به تغییر و تحولات سریع جهان امروز و گستردگی نیروهای دخیل در شکل گیری آن، آینده نگری و پیش بینی آینده می تواند کلیدی برای رسیدن به آینده ای مطلوب و توسعه ای پایدار باشد. پیشرفت های بشری در عرصه های مختلف، الگوهای تعامل انسان و محیط زیست را نیز تحت تاثیر قرار داده و به همین دلیل مسئله آلودگی محیط زیست هم یکی از مسائل جهانی در آینده خواهد بود (حیدری و دیگران، ۱۳۸۴: ۱۰). همچنین مفاهیم توسعه پایدار، زیست بوم، محیط و منابع از مهمترین مؤلفه هایی است که تا حد زیادی در اندیشه ها و مکتوبات صاحب نظران و متفکران برجسته، مورد توجه قرار گرفته اند (آقاپور و پهلوان، ۱۳۸۶: ۸ و ۹).

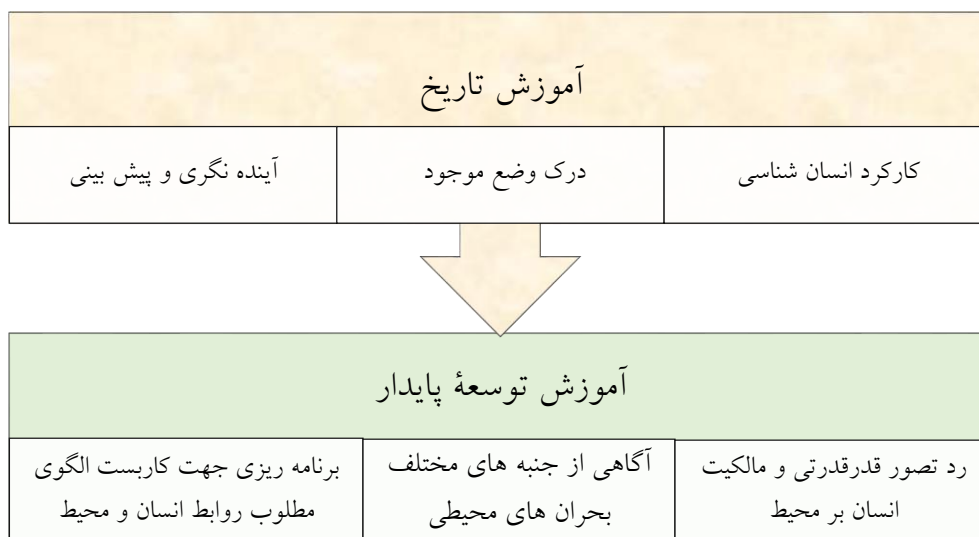
اکنون این سؤال مطرح می شود که تاریخ و آموزش آن، چه کاربردی در آینده نگری و پیش بینی در خصوص روابط آینده انسان و محیط و نیز پایداری روابط آنها دارد؟ در پاسخ باید گفت: «کشف قوانین تاریخ، امکان پیش بینی آینده را به ما می دهد در واقع، با مطالعه پدیده های گذشته و نیز درک و فهم کلیات پنهان و حاکم بر آنها، می توانیم به ملاک هایی دست پیدا کنیم که به وسیله آنها پیش بینی آینده تا حدی

ممکن شود؛ البته ضرورت‌های تاریخی، قطعی و بتی نیستند» (واسعی، ۱۳۸۸: ۱۳ و ۱۴). از سوی دیگر، بحث عبرت‌آموزی از حوادث تاریخی مطرح است؛ به این معنی که با مطالعه و آموزش تاریخ می‌توان از حوادث گذشته و فرآیندهای پدید آورنده آنها آگاهی یافت و در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری برای آینده از گرفتار شدن در دام تصمیمات و رفتارهای مشکل ساز برکنار ماند. این کارکرد، در قرآن کریم نیز مورد توجه بوده است:

- پیش از شما سنت‌هایی بوده است که منقرض شده‌اند؛ پس در زمین به سیر و تحقیق بپردازید (آل عمران، ۱۲۷).
- خداوند می‌خواهد برای شما، سنت‌هایی را که قبل از شما در جریان بوده‌اند، بیان و هدایت کند (نساء، ۲۶)، (حمیدی زاده، ۱۳۷۴: ۶).

در واقع انسان با مطالعه رفتار گذشته خود در رابطه یا محیط زیست و نتایج حاصل از آن، سعی می‌کند از اشتباهات رفتاری گذشته خود بپرهیزد و الگویی جدید و متفاوت با گذشته در رفتار با طبیعت به کار گیرد که این الگو در عین به توسعه رساندن جامعه، پایداری و مانایی را تضمین کند.

شکل ۲. کاربرد آموزش تاریخ در آموزش توسعه پایدار

پاسخ به سؤال دوم پژوهش :

ویژگی های سیستم مطلوب آموزش تاریخ، جهت آموزش مفهوم توسعه پایدار چیست؟ و ویژگی های سیستم موجود، نسبت به آن چگونه است؟

در پاسخ به سؤال اول، کاربردهای آموزش تاریخ در آموزش توسعه پایدار، مورد بحث قرار گرفتند. در بخش دوم، مشخصه ها و ویژگی هایی در آموزش تاریخ مطرح می شوند که با کاربست آنها می توان آموزش توسعه پایدار را از طریق آموزش تاریخ، اثر بخش تر کرد. همچنین ذیل هر ویژگی و شاخصه ذکر شده، وضعیت موجود آموزش تاریخ از منظر آن شاخصه، نیز ذکر می گردد تا با شناسایی توأمان وضعیت موجود و مطلوب، اطلاعات کافی، جهت برنامه ریزی و بهبود وضعیت آموزش تاریخ از این نظر داشته باشیم.

۱. برنامه درسی با آموزش مهارت رویکرد حل مسئله و تفکر انتقادی

برخی از صاحب نظران معتقدند باید به جای ارائه انبوه مطالب، با شیوه های فرآیند محوری، محتوای تاریخی به گونه ای عرضه گردد که در مرتبه اول، دانش آموزان، تاریخ را در بستری فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مربوط به هر زمان و به طور فراگیر بیاموزند و سپس بتوانند در جریان یادگیری و آموزش تاریخ، با روش حل مسئله و نگاه پژوهشی به تحقیق، جمع آوری اطلاعات و تفسیر و تحلیل آنها اقدام کنند تا از گذشته مانند چراغی برای حرکت در مسیر حال و آینده استفاده شود (چنگائی، ۱۳۹۹: ۱۱ و ۱۲). این شیوه می تواند به درک وضع موجود و نیز آینده نگری و پیش بینی در خصوص روابط انسان و محیط و توسعه پایدار بینجامد که در بخش های پیشین شرح داده شده اند. از طرفی، متخصصان تعلیم و تربیت، پرورش و ارتقای قدرت تفکر انتقادی به جای انتقال حقایق علمی توصیه می کنند به این معنا که به جای تولید مجدد حقایق علمی، فرآیند آموزش، مورد توجه فراگیران قرار بگیرد (حیدری و دیگران، ۱۳۸۴: ۱۵). با تمرکز بر ایجاد تفکر انتقادی در آموزش تاریخ، متریبان پس از آشنایی با تاریخچه روابط انسان و محیط و درک زمان حال، به انتقاد از آن پرداخته و در مسیری حرکت می کنند که به نقادی دانسته های پیشین و حل مسئله، منتهی می گردد.

با نگاهی به وضعیت موجود آموزش تاریخ به ویژه در ایران، تداوم نگرش های کهن به لحاظ محتوایی و نیز مطالعه برنامه درسی تدوین شده به چشم می خورد. در واقع تاریخ و دیگر رشته ها در لاک آموزش های سنتی گرفتار هستند (رنجبر و کشاورز، ۱۳۹۲: ۲۰).

۲. پرداختن به تاریخ محلی

پرداختن به مباحث تاریخ محلی هر منطقه، یکی از راهکارهایی است که می‌تواند به آموزش توسعه پایدار از طریق آموزش تاریخ، قدرت بیشتری ببخشد. در واقع یکی از فواید آموزش تاریخ محلی، درک و شناخت محیط زندگی خود می‌باشد؛ به این معنی که آموزش تاریخ محلی می‌تواند سواد، دانش و اطلاعات فرد را در خصوص همه ابعاد و شئون محیط زیست و شناخت جامعه بومی و ملی او و همچنین درک تاریخ و گذشته آن افزایش دهد (قادری و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۱). این همان کاربرد تاریخ در آموزش توسعه پایدار است که پیش‌تر به آن اشاره کردیم. بنابراین اگر بپذیریم که درک زمان حال و وضع موجود روابط انسان و محیطی، عاملی کلیدی در جهت نیل به توسعه پایدار است، اهمیت نقش آموزش تاریخ در توسعه پایدار، دوچندان خواهد شد.

اکنون باید دید آموزش تاریخ محلی در حال حاضر، چه جایگاهی در آموزش تاریخ در مدارس دارد؟ قادری و دیگران (۱۳۹۶)، معتقدند برنامه درسی تاریخ در مدارس کشورمان، در قالب تاریخ‌های عمومی و سلسله‌ای و نیز با گرایش زیاد به تاریخ سیاسی رقم خورده به دانش آموزان عرضه شده است و تاریخ محلی اقوام متنوع درون کشور، حلقه مفقوده‌ای است که تا به حال مورد بی‌مهری واقع شده است و با اینکه می‌تواند تاثیر بسزایی در بهبود برنامه درسی تاریخ و نیز نظام آموزشی داشته باشد، تاکنون جایگاه واقعی‌اش را به دست نیاورده و به عنوان برنامه درسی، مغفول به شمار می‌آید.

۳. عدم غفلت از تاریخ نزدیک

عده ای از مورخان معتقدند که هر حادثه تاریخی، بایست مشمول گذشت نیم قرن باشد تا قابلیت پژوهش همه‌جانبه داشته باشد (ورفی نژاد و قنبری، ۱۳۹۹: ۶). و به این دلیل از وقایع حال حاضر و ثبت و بحث در خصوص آنها اجتناب می‌شود. این در حالی است که وقایع حاضر و تاریخ نزدیک نیز می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل زیست محیطی و توسعه پایدار باشد و امکان برنامه‌ریزی جهت رسیدن به توسعه پایدار فراهم آورد. با این حال دیوئی معتقد است که متأسفانه در مدارس ما تاریخ را صرفاً ناظر بر گذشته می‌دانند و از ربط دادن آن با زندگی اجتماعی معاصر غافل مانده‌اند در حالی که اگر تاریخ از زمان حال بگسلد، دیگر در بردارنده هیچ گونه فایده‌ای نخواهد بود (رنجبر و کشاورز، ۱۳۹۲: ۲۱).

۴. تربیت معلمان آشنا با مفهوم توسعه پایدار

معلمان از مهمترین عناصر آموزش محسوب می‌شوند که آموزش بدون وجود آنها مفهوم پیدا نمی‌کند. در حال حاضر، برنامه‌های کمیسیون سازمان ملل متحد درباره توسعه پایدار، در مؤسسات آموزش معلمان، مورد تأکید قرار گرفته است. با این حال، مساعی زیادی صورت می‌پذیرد تا اقدامات و سیاست‌هایی توسط کمیسیون سازمان ملل متحد در خصوص توسعه پایدار، در برنامه‌های درسی در مؤسسات آموزش معلمان نیز گنجانده شود (گاف و اسکات، ۱۳۸۹: ۱۴۴).

در کشور ما دانشگاه فرهنگیان، مسئولیت تربیت معلمان (دبیران) تاریخ را بر عهده دارد. بنابراین باید توجه اساسی به مفهوم توسعه پایدار در آموزش دبیران تاریخ در دانشگاه فرهنگیان داشت؛ زیرا همانگونه که ذکر شد، امروزه، نقش معلمان در آموزش توسعه پایدار مورد توجه قرار گرفته است. هدف از رشته آموزش تاریخ در دوره کارشناسی دانشگاه فرهنگیان، آشنا ساختن دانشجو معلمان با یک دوره تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران، اسلام و جهان است و دانشجویان در این رشته تحصیلی با دانش و تفکر تاریخی آشنا می‌شوند؛ از اهمیت و جایگاه ایران در طول تاریخ آگاهی می‌یابند؛ تاثیر اسلام را در تاریخ و فرهنگ ایران درک می‌کنند؛ همچنین تاریخ جهان را به صورت تطبیقی با تاریخ ایران می‌خوانند و مهارت مقایسه و ارزیابی در آنان تقویت می‌شود؛ تحولات معاصر و امروز ایران و جهان را در پرتو درک تاریخی بهتر می‌شناسند و به تجزیه و تحلیل آن می‌پردازند؛ نگرش خلاق و انتقادی پیدا می‌کنند و از داورهای سطحی، دوری می‌جویند (برنامه درسی دوره کارشناسی پیوسته آموزش تاریخ، ۱۳۹۴: ۵). بنابراین برنامه درسی بازنگری شده می‌تواند به تربیت دبیرانی ناآشنا با مفهوم تاریخ به عنوان رشته‌ای توصیفی و شامل اطلاعات حفظ کردنی، گذر کرده و به آن به عنوان دانشی کاربردی بنگرند.

جدول ۱: مقایسه ویژگی های مطلوب و کنونی آموزش تاریخ جهت آموزش توسعه پایدار

وضعیت مطلوب آموزش تاریخ	وضعیت کنونی آموزش تاریخ
آموزش رویکرد حل مسئله و پرورش تفکر انتقادی	نگرش های کهن و سنتی در برنامه درسی
پرداختن به تدریس تاریخ محلی فراگیران	تاریخ محلی به عنوان برنامه درسی مغفول
پرداختن به تاریخ نزدیک و زمان حال	قطع رابطه تاریخ گذشته با حال
تربیت معلمان آگاه به مفهوم توسعه پایدار	تربیت معلمان تاریخ با رویکرد نگرش خلاق

نتیجه گیری

در سال های اخیر آموزش مفهوم توسعه پایدار به نسل ها ضرورتی انکارناپذیر محسوب می شود با توجه به اینکه برنامه درسی جداگانه ای برای آموزش توسعه پایدار در نظر گرفته نشده است، می توان به آموزش این مفهوم از طریق سایر رشته های درسی توجه کرد. برنامه درسی آموزش تاریخ یکی از این رشته های درسی است که می تواند کاربردی اساسی در آموزش توسعه پایدار داشته باشد. آموزش تاریخ با کارکرد انسان شناسانه اش می تواند شناخت ماهیت واقعی انسان را در بر داشته باشد و او را از تفکر قدر قدرت بودن و تسلط مطلق بر محیط زیست برحذر داشته و رابطه واقعی محیط زیست و انسان را یادآور شود. همچنین آموزش تاریخ، امکان درک وضع موجود و زمان حال را به انسان خواهد داد و در نتیجه آن انسان از وضعیت بغرنج و رابطه اش با محیط زیست آگاه شده و برای نیل به وضعیت مطلوب که همان توسعه پایدار است، تلاش خواهد کرد.

از سوی دیگر، قوانین تاریخی که از مطالعه تاریخ گذشته به دست می آیند، امکان آینده نگری و پیش بینی را به آدمی عرضه خواهد کرد که از این طریق انسان می تواند از آینده و تداوم رابطه کنونی اش با محیط زیست آگاهی یافته و در صدد تغییر این رابطه بر آید. همچنین عبرت آموزی تاریخی نیز، امکان مشابهی را به انسان می دهد.

پس از درک کاربرد گسترده تاریخ در آموزش توسعه پایدار این سؤال مطرح شده که ویژگی های یک سیستم مطلوب آموزش تاریخ، جهت یادآوری توسعه پایدار شامل چه موادی می تواند باشد؟ و وضعیت سیستم کنونی نسبت به آن چگونه است؟ در پاسخ به این سؤال، چهار ویژگی مطرح شده است:

ویژگی نخست مربوط به برنامه درسی آموزش تاریخ بود که می بایست دانش آموزان به جای به خاطر سپاری اطلاعات و رخدادها بتوانند در یادگیری تاریخ با دیدی مسئله محور و پژوهشی به جمع آوری و تجزیه تحلیل اطلاعات بپردازند و نیز مهارت تفکر انتقادی را در خود پرورش دهند. در حالی که برنامه درسی حاضر در لاک آموزش های سنتی گرفتار است.

ویژگی دوم، مربوط به ضرورت پرداختن به تاریخ محلی بود که می تواند دیدی جامع از وضعیت محیط زیست و جهان پدیداری برای افراد ایجاد کند و نیز امکان درک وضع موجود را در افراد پدید آورد. این در حالی است که آموزش تاریخ محلی به عنوان برنامه درسی مغفول در نظر گرفته شده است.

ویژگی سوم، قائل به عدم غفلت از تاریخ نزدیک می باشد که غفلت از آن می تواند امکان درک بسیاری از مسائل محیطی زمان حاضر را از انسان بگیرد و او را از درک زمان حال باز دارد. این در حالی است که در مدارس ما تاریخ را صرفاً منسوب به گذشته می دانند.

ویژگی چهارم، در خصوص تربیت معلمانی است که بتوانند علاوه بر درک وضع موجود و ضرورت حرکت به سوی توسعه پایدار این تفکر را در دانش آموزان به وجود آورند. در نهایت می توان گفت آموزش تاریخ به سان ابزار قدرتمندی است که می تواند در راستای آموزش مفهوم توسعه پایدار به دانش آموزان مورد توجه قرار گیرد.

منابع و مآخذ

- آقاپور، علی و فاطمه پهلوان (۱۳۸۶). آینده نگری؛ مبانی، ضرورت ها و روش شناسی، راهبرد یاس، شماره ۹، ص ۱۵۴-۱۷۶.
- احمدی، علیرضا (۱۳۹۹). تبیین جایگاه اهداف توسعه پایدار در مبانی اساسی تربیت سند تحول بنیادین با روش اتروپی شانون، پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳، ص ۹۵-۱۱۲.
- احمدی، غلامعلی و دیگران (۱۳۹۴). نقش آموزش در توسعه پایدار و آموزش توسعه ای، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، استانبول: ترکیه.
- ام هریس، جانانا (۱۳۸۳). اصول اساسی توسعه پایدار، مترجم: رستم صابری فر، سپهر، دوره ۱۳، شماره ۵۲، ص ۴۱-۴۶.
- برنامه درسی دوره کارشناسی پیوسته آموزش تاریخ، ویراست پنجم: ۱۳۹۴، دانشگاه فرهنگیان، معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی.
- پوراحمد، احمد (۱۳۹۳). قلمرو و فلسفه جغرافیا، ویراست دوم، چاپ هفتم، انتشارات دانشگاه تهران.
- چنگایی، مهتاب (۱۳۹۹). نگاهی به وضعیت آموزش تاریخ در مدارس، پژوهش در آموزش تاریخ، دوره ۱، شماره ۳، ص ۸۳-۱۰۰.
- حجارلیب، لیندا (۱۳۹۶). حقوق بشر و محیط زیست، دورنمای فلسفی، نظری و حقوقی، مترجم: رضا امینی، تهران: سمت.
- حمیدی زاده، محمدرضا (۱۳۷۴). تبیین نقش پیش بینی و آینده نگری در نظام مدیریت اسلامی، مطالعات مدیریت، شماره ۲۰، ص ۱-۱۶.
- حیدری، محمد حسین و دیگران (۱۳۸۴). آموزش و پرورش آینده نگر؛ اهداف و راهکارها، علوم تربیتی و روان شناسی، دوره ۳، شماره ۱۲، ص ۱۳۵-۱۶۲.
- دانایی، شیرین (۱۳۸۴). بررسی ضرورت تغییر نظام آموزشی به آموزش فراگیر جهت نیل به توسعه پایدار، پژوهش های تربیتی، شماره ۲، ص ۱-۱۶.
- رضایی، مریم و دیگران (۱۳۹۷). بررسی میزان توجه به مولفه های آموزش برای توسعه پایدار در برنامه درسی علوم اجتماعی دوره ابتدایی، پژوهش در برنامه درسی، دوره ۲، شماره ۳، ص ۲۸-۴۲.
- رضایی، مهدیه و سید محمد شبیری (۱۳۹۶). تحلیلی بر نقش برنامه ریزی راهبردی در آموزش توسعه پایدار با تأکید بر ابعاد زیست محیطی، علوم تکنولوژی و محیط زیست، دوره ۱۶، شماره ویژه، ص ۴۷۱-۴۸۳.
- رنجبر، محمدعلی و هادی کشاورز (۱۳۹۲). رویکرد تربیتی تاریخ و تعامل با نظام تعلیم و تربیت، پارسه، سال ۱۳، شماره ۲۰، ص ۱-۳۴.
- زاهدی، شمس السادات و غلامعلی نجفی (۱۳۸۵). بسط مفهومی توسعه پایدار، پژوهش های مدیریت در ایران، دوره ۱۰، شماره ۴، ص ۴۳-۷۶.
- زیاری، کرامت ا... (۱۳۹۴). برنامه ریزی شهرهای جدید، ویراست دوم، چاپ پانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
- شکویی، حسین (۱۳۹۱). اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا، جلد اول، چاپ چهاردهم، تهران: گیتاشناسی.
- عابدی سروسستانی، احمد و دیگران (۱۳۸۶). ماهیت و دیدگاه های اخلاق زیست محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی، اخلاق در علم و فناوری، دوره ۲، شماره ۱-۲، ص ۵۹-۷۲.
- قادری، مصطفی و دیگران (۱۳۹۶). آموزش تاریخ محلی در برنامه درسی تاریخ از دیدگاه معلمان تاریخ و دانش آموزان، دوره متوسطه استان کهکلوپه و بویر احمد، آموزش و ارزشیابی، سال دهم، شماره ۳۷، ص ۵۱-۸۱.

- کریمی، داریوش و اشرف السادات حسینی (۱۳۹۱). آموزش برای توسعه پایدار، مدرسه پایدار، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال اول، شماره ۱، ص ۵۹-۷۴.
- گاف، استیفن و ویلیام اسکات (۱۳۸۹). آموزش عالی و توسعه پایدار؛ پارادوکس و احتمال، مترجم: ارسلان قربانی شیخ نشین، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- محلاتی، صلاح الدین (۱۳۷۶). بررسی بحران های زیست محیطی از زاویه دیگر، محیط شناسی، دوره ۱۹، شماره ۱۹.
- محمدپور زرنندی، حسین و سید محسن طباطبایی مزدآبادی (۱۳۹۴). جایگاه آموزش در توسعه پایدار شهری، اقتصاد و مدیریت شهری، سال سوم، شماره ۱۰، ص ۱۱۱-۱۲۵.
- موسایی، میثم و مریم احمدزاده (۱۳۸۸). آموزش توسعه ای و توسعه پایدار، راهبرد یاس، شماره ۱۸، ص ۲۰۹-۲۲۳.
- موسوی سیانی، سعید (۱۳۹۴). اهمیت و ضرورت پرداخت معرفت شناسانه به تاریخ، خردنامه، شماره ۱۵، ص ۱۴۳-۱۵۴.
- مهرآرا، اسدا... و دیگران (۱۳۹۷). بررسی نقش حفاظت از محیط زیست در توسعه پایدار، مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه، سال ۳، شماره ۲، ص ۱۰۵-۱۱۵.
- واسعی، سیدعلیرضا (۱۳۸۸). غایت‌مندی تاریخ، تاریخ اسلام، شماره ۱۰، ص ۴۷-۷۹.
- ورفی نژاد، ایرج و صباح قنبری (۱۳۹۹). تأملی در تاریخ نزدیک، جستارهای تاریخی، دوره ۱۱، شماره ۱، ص ۱-۴۹.

Application of history education in teaching the concept of sustainable development

Alireza Ahmadi[‡] Ali Savari°

Abstract

Sustainable development education is one of the most important characteristics that has been considered today to achieve sustainable development in societies. Given that there is no separate curriculum for sustainable development education in schools, we can hope for sustainable development education through other disciplines. One of these disciplines is the history education course, which in the present study has tried to explain its application in teaching the concept of sustainable development by descriptive-analytical method and by using library documents, as well as the characteristics of a desirable history education course. To identify sustainable development education. After discussion, it was concluded that teaching history with

[‡] - Bachelor Student of Geography'Instruction, Farhangian university, Hakim Abolghasem Ferdowsi Campus. aa0656553@gmail.com

° - Bachelor Student of Geography'Instruction, Farhangian university, Hakim Abolghasem Ferdowsi Campus.

anthropological functions, the possibility of understanding the current situation and the possibility of predicting the future by applying historical laws, is used in teaching sustainable development. Also, the features of a good curriculum, teaching local history, not neglecting recent history, and training history teachers familiar with the concept of sustainable development, can increase the effectiveness of history education in the field of sustainable development education.

Keywords: history, history education, sustainable development, sustainable development education